

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за жовтень 2023 року

Зміст

1. Спори, що виникають з правочинів, зокрема договорів	6
1.1. На стадії виконання рішення суду позивач (стягувач) має право лише на отримання сум, передбачених статтею 625 ЦК України, а не на зміну попереднього рішення в частині збільшення стягнутої судом суми боргу внаслідок зміни курсу валют під час виконання попереднього рішення, адже такий підхід є порушенням принципу юридичної визначеності	6
1.2. Якщо представник вчинив правочин не в інтересах довірителя, а у власних, то це є підставою для визнання такого правочину недійсним. У такому випадку довіритель не повинен доводити, що цей правочин вчинено не в його інтересах, збитковість правочину, недобросовісність чи нерозумність своїх дій	8
1.3. Враховуючи наявність законодавчої колізії щодо визначення, який закон є спеціальним у регулюванні правовідносин щодо оформлення договору купівлі-продажу нерухомого майна, укладеного на біржі, нотаріально не посвідчений договір купівлі-продажу нерухомого майна, укладений на біржі на виконання зобов'язання за договором позики, який є дійсний і не виконаний позивачем, не може вважатися нікчемним.	10
Не допускаються дії особи, які вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства	10
2. Спори, що виникають із земельних правовідносин	13
2.1. Землі природно-заповідного фонду, що перебувають у державній, комунальній власності, не підлягають приватизації. Такі землі можуть перебувати у приватній власності лише у зв'язку з формуванням на цих земельних ділянках об'єктів природно-заповідного фонду чи включенням земельних ділянок, що належать фізичним чи юридичним особам, до земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення. Вилучення (викуп) земель природно-заповідного фонду з комунальної власності, зокрема для будівництва житла, можливе тільки за рішенням відповідної місцевої ради за обов'язковим погодженням з Верховною Радою України.	13
При задоволенні негаторного позову прокурора вимога про скасування рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень на земельну ділянку, яка знаходиться в межах земель природно-заповідного фонду, відповідає ефективному способу захисту порушених прав держави	13

- 2.2. Звільнення земельної ділянки від самочинно побудованих споруд передбачає їх демонтаж на будівельні матеріали та конструктивні елементи, а тому внаслідок зобов'язання відповідача звільнити самовільно зайняту земельну ділянку комунальної власності ні право власності останнього, ні право власності його дружини на такі матеріали та конструктивні елементи порушено не буде 16
- 3. Спори, що виникають із трудових правовідносин 19**
- 3.1. Чоловіки-пенсіонери, які пропрацювали на підприємствах з видобутку (переробки) вугілля, вуглебудівних підприємствах на підземних роботах не менше ніж 10 років та проживають у будинках (квартирах) з пічним опаленням і кухонними вогнищами для приготування їжі, мають право на безоплатне забезпечення підприємством, з якого вони вийшли на пенсію, вугіллям на побутові потреби за нормою 5,9 тонн на рік на будинок або квартиру незалежно від того, чи проживали вони в будинку з пічним опаленням та чи скористалися правом на забезпечення пільговим вугіллям на час виходу на пенсію 19
- 3.2. Під час вирішення спору між працівником і роботодавцем суд не вирішує питання про доцільність скорочення чисельності або штату працівників, а перевіряє наявність підстав для звільнення, тобто чи відбувалося скорочення штату або чисельності працівників та дотримання відповідної процедури 21
- 4. Спори, що виникають із житлових правовідносин 24**
- 4.1. Вирішення позовних вимог про втрату права користування житловим приміщенням дитиною відповідача залежить від з'ясування обставин втрати / збереження права користування житловим приміщенням батьком дитини. Право неповнолітньої дитини на користування квартирою є похідним від права батька на це житло 24
- 5. Спори, що виникають із сімейних правовідносин 27**
- 5.1. Якщо позивач не зазначив період часу, за який він просить встановити факт спільного проживання чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу, то встановити такий факт неможливо. За відсутності правових підстав для задоволення позовних вимог про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу за певний період відсутні й підстави, передбачені статтею 74 СК України, вважати спірне майно таким, що належить на праві спільної сумісної власності сторонам як чоловікові та жінці, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою 27

6. Спори, що виникають із питань щодо відшкодування шкоди	29
6.1. Межі відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом визначаються судом у розмірі, співмірному з мінімальним розміром заробітної плати, визначеним законодавством, за кожен місяць перебування під слідством чи судом, виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством на момент відшкодування. Законодавством України встановлений лише мінімальний розмір для визначення моральної шкоди, а не граничний.	29
Кошти на відшкодування такої шкоди державою підлягають стягненню з Державного бюджету України	29
6.2. Передбачений законом мінімальний розмір є недостатнім для відшкодування завданої моральної шкоди особі, яку виправдано у зв'язку з недоведеністю її винуватості у вчиненні злочину, у випадках встановлення, зокрема, факту відсторонення від займаної посади; проведення обшуків неуповноваженою на це службовою особою; здійснення негласних слідчих розшукових дій, пов'язаних із втручанням у право на повагу до її приватного життя; провокації злочину з боку органу досудового розслідування; застосування щодо неї запобіжного заходу; поширення в засобах масової інформації повідомлень про вчинення нею тяжкого корупційного злочину під час перебування на державній службі, що безумовно призвело до завдання їй душевних страждань, порушення способу життя, необхідності докласти значних зусиль для відновлення своїх прав	32
7. Питання процесуального права	34
7.1. Подання правонаступником позивача, який прийняв спадщину після його смерті, до апеляційного суду заяви про відмову від позову у справі за наявності рішення суду, що було чинним протягом 25 років і власники (зокрема і заявник як спадкоємець) вільно розпоряджалися власністю, набутою на підставі рішення суду, протягом зазначеного часу, свідчить про очевидну недобросовісність заявника і його намагання уникнути звернення стягнення на майно в рахунок погашення боргу, якщо таку заяву подано після прийняття рішення в іншій справі про стягнення із правонаступника грошових коштів	34
7.2. Законодавець визначив у процесуальному законі таку вимогу до позовної заяви, як необхідність зазначення в ній про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися, незалежно від того, чи є вони обов'язковими. Підставою для повернення позовної заяви є ненадання доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі є обов'язковими згідно із законом	35

7.3. Спир за позовом фізичних осіб про стягнення грошових коштів за меморандумом та договором позики, підписаними фізичними особами, які отримували грошові кошти особисто, а не як уповноважені представники юридичних осіб, належить до розгляду в порядку цивільного судочинства	37
8. Спори, що виникають із питань визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави	39
8.1. Законом не встановлено випадків виникнення солідарного зобов'язання для стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості таких активів. Якщо необґрунтовані активи набуті двома або більше особами (тобто має місце множинність осіб), їх вартість стягується в дохід держави у визначених частках	39
9. Спори щодо розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи ДВС	41
9.1. Порушене право спадкоємця на спадкове майно, на яке накладено арешт у виконавчому провадженні, може бути захищене в порядку позовного провадження шляхом подання позову про визнання права власності на спадкове майно і зняття з нього арешту. Відповідачами в такому спорі мають бути особи, в інтересах яких накладено арешт на майно у виконавчих провадженнях, оскільки задоволення такого позову може безпосередньо вплинути на права та законні інтереси сторін спірних відносин щодо такого майна	41

1. Спори, що виникають з правочинів, зокрема договорів

1.1. На стадії виконання рішення суду позивач (стягувач) має право лише на отримання сум, передбачених статтею 625 ЦК України, а не на зміну попереднього рішення в частині збільшення стягнутої судом суми боргу внаслідок зміни курсу валют під час виконання попереднього рішення, адже такий підхід є порушенням принципу юридичної визначеності

18 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 ОСОБА_4 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про стягнення боргу.

Судами встановлено, що у 2016 році між позикодавцем ОСОБА_1 та позичальником ОСОБА_2 було укладено договір позики, на забезпечення виконання зобов'язань за яким між позивачем та ОСОБА_3 укладено договір поруки, за умовами якого остання виступила поручителем та зобов'язалась в повному обсязі відповідати за вказаними зобов'язаннями ОСОБА_2. Крім того, між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 було укладено договір іпотеки, предметом якого є квартира та гаражі-автостоянки.

У зв'язку з неналежним виконанням відповідачами взятих на себе зобов'язань позивач звернувся до суду з позовом про стягнення з них боргу за договором позики, процентів за користування позикою та інфляційних збитків.

У межах розгляду справи № 754/16771/17 за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про стягнення боргу з відповідачів солідарно стягнуто неповернуту позичку та три проценти річних за прострочення виконання грошового зобов'язання за період з 12 березня 2017 року до 04 березня 2019 року, в частині солідарного стягнення з ОСОБА_2, ОСОБА_3 на користь ОСОБА_1 штрафу і пені відмовлено.

Відповідно до інформації приватного виконавця станом на серпень 2022 року у рамках зведеного виконавчого провадження було частково перераховано борг на користь стягувача. Станом на 03 лютого 2022 року сума неповернутих відповідачами грошових коштів становила 281 398, 36 грн.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позовні вимоги ОСОБА_1 задоволено частково. Стягнуто солідарно з відповідачів на користь ОСОБА_1 три проценти річних за користування коштами. У задоволенні позовних вимог про стягнення курсової різниці відмовлено.

У касаційній скарзі позивач зазначав, що оскільки позика на цей час повністю не погашена, відповідачі мають сплатити курсову різницю суми позики за офіційним курсом Національного банку України (далі – НБУ) на дату винесення рішення.

Постановою Верховного Суду рішення районного суду та постанову апеляційного суду залишено без змін з огляду на таке.

Договір є обов'язковим для виконання сторонами (стаття 629 ЦК України).

Приписи чинного законодавства, хоч і визначають національну валюту України як єдиний законний платіжний засіб на території України, у якому має бути виражене та виконане зобов'язання (частина перша статті 192, частина перша статті 524, частина перша статті 533 ЦК України), однак не забороняють вираження у договорі грошового зобов'язання в іноземній валюті, визначення грошового еквівалента зобов'язання в іноземній валюті, а також перерахунок грошового зобов'язання у разі зміни НБУ курсу національної валюти України щодо іноземної валюти.

Сторони можуть визначити грошовий еквівалент зобов'язання в іноземній валюті (частина друга статті 524 ЦК України). Якщо у зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом (частина друга статті 533 ЦК України).

Курсова різниця – це різниця, яка є наслідком відображення однакової кількості одиниць іноземної валюти в національній валюті України при різних валютних курсах.

Вирішуючи спір, суди правильно керувались тим, що у даному випадку ОСОБА_1, як позикодавець за договором позики відповідно до вимог статей 6, 627 ЦК України та реалізуючи право на звернення до суду і принцип диспозитивності щодо можливості самостійно визначити позовні вимоги та спосіб захисту порушеного права, у 2017 році звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про стягнення боргу за договором позики, визначивши заборгованість у гривнях України, вказавши суму яка є повним розміром неповернутої позики.

Ухвалюючи рішення у справі № 754/16771/17, яке набрало законної сили, суд врахував курс валют, який діяв на час ухвалення рішення, та визначив борг в гривнях, з урахуванням заявлених позивачем позовних вимог.

Отже, позикодавець, який сам визначив заборгованість у гривнях України, погодився із судовим рішенням, яким таку заборгованість стягнуто з боржника, а боржник виконував судові рішення про стягнення такої заборгованості, не має права на стягнення курсової різниці, оскільки визначив зобов'язання у національній валюті, в якій і прийняв його виконання.

Звертаючись з вимогами про стягнення курсової різниці після ухвалення остаточного рішення у справі про стягнення боргу за договором позики, позивач фактично просив змінити попереднє рішення суду, яким вже вирішено спір між сторонами.

Суд апеляційної інстанції правильно вказав на те, що на стадії виконання рішення суду позивач має право лише на отримання сум, передбачених статтею 625 ЦК України, а не на зміну попереднього рішення в частині збільшення стягнутої судом суми боргу внаслідок зміни курсу валют під час виконання попереднього рішення, адже такий підхід є порушенням принципу юридичної визначеності.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 жовтня 2023 року у справі № 754/2449/22 (провадження № 61-13205св22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114389835>.

1.2. Якщо представник вчинив правочин не в інтересах довірителя, а у власних, то це є підставою для визнання такого правочину недійсним. У такому випадку довіритель не повинен доводити, що цей правочин вчинено не в його інтересах, збитковість правочину, недобросовісність чи нерозумність своїх дій

11 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання договору купівлі-продажу земельної ділянки недійсним.

Судами встановлено, що позивач на ім'я ОСОБА_2 та ОСОБА_3 видав довіреність, на підставі якої вони мали оформити на ім'я позивача документи на земельну ділянку для ведення особистого селянського господарства та здійснити пошук особи орендаря. Іншої домовленості між сторонами не було.

Згодом позивач дізнався про те, що на підставі виданої ним довіреності та відповідно до наказу ГУ Держгеокадастру у квітні 2019 року він став власником земельної ділянки.

Вказана земельна ділянка відповідно до договору купівлі-продажу, укладеного в травні 2019 року між ОСОБА_3 (сторона – продавець), який діє на підставі довіреності від імені ОСОБА_1, та ОСОБА_2 (сторона – покупець), перейшла у власність покупця, який прийняв та сплатив за неї обговорену грошову суму.

Позивач згоди на продаж земельної ділянки не надавав, кошти від продажу не отримав.

Чинний власник земельної ділянки ОСОБА_2, як і продавець ОСОБА_3, фактично досягнули зловмисної домовленості про заволодіння його земельною ділянкою поза його волею. Крім того, дії представника та особи, що стала власником земельної ділянки, містять ознаки шахрайських дій, оскільки користуючись довірительними відносинами були вчинені на свою користь, а не на користь довірителя.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду рішення судів попередніх інстанцій скасовано та ухвалено нове, яким позов задоволено, з огляду на таке.

Як на підставу позову позивач, зокрема посилався на те, що оспорюваний правочин вчинено ОСОБА_3 (син) та ОСОБА_2 (батько) не в його інтересах, а у своїх власних. Покупцем земельної ділянки був ОСОБА_2, який передав земельну ділянку в оренду фермерському господарству ОСОБА_3.

Згідно з частиною третьою статті 238 ЦК України представник не може вчиняти правочин від імені особи, яку він представляє, у своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є, за винятком комерційного представництва, а також щодо інших осіб, встановлених законом.

Водночас словосполучення «у своїх інтересах» потрібно розуміти так, що представник не може вчиняти від імені особи, яку він представляє, правочин щодо себе особисто (тобто бути стороною цього правочину) або у інший спосіб на шкоду інтересам довірителя, зокрема на користь інших осіб, включаючи і тих, представником яких він одночасно є.

Отже, якщо представник вчинив правочин не в інтересах довірителя, а у своїх власних, то це є підставою для визнання такого правочину недійсним.

Відповідно до матеріалів справи ОСОБА_3 та ОСОБА_2, що є повіреними особами позивача, уклали між собою договір купівлі-продажу земельної ділянки, внаслідок чого земельну ділянку відчужено на користь ОСОБА_2.

Згідно з відповіддю ГУ Держгеокадастру спірна земельна ділянка об'єднана з іншими земельними ділянками з присвоєнням нового кадастрового номера, власником об'єднаної земельної ділянки є ОСОБА_3, а орендарем – Фермерське господарство «Паросток», засновником якого є ОСОБА_2.

Уклавши оскаржуваний договір від імені позивача, ОСОБА_3 діяв не в інтересах довірителя, а у власних інтересах, оскільки надалі отримав у власність належну позивачу земельну ділянку.

По суті, положення частини третьої статті 238 ЦК України надають право довірителю визнати недійсним вказаний договір незалежно від того, на яких умовах він укладений. На довірителя не покладається тягар доведення невігідності умов такого договору. Його укладення не в інтересах довірителя презюмується.

Верховний Суд також зазначив, що у разі укладення представником договору на свою користь довіритель не повинен доводити, що цей правочин вчинено не в його інтересах, збитковість правочину, недобросовісність чи нерозумність дій довірителя.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 жовтня 2023 року у справі № 388/339/20 (провадження № 61-5979св22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114187331>.

1.3. Враховуючи наявність законодавчої колізії щодо визначення, який закон є спеціальним у регулюванні правовідносин щодо оформлення договору купівлі-продажу нерухомого майна, укладеного на біржі, нотаріально не посвідчений договір купівлі-продажу нерухомого майна, укладений на біржі на виконання зобов'язання за договором позики, який є дійсний і не виконаний позивачем, не може вважатися нікчемним.

Не допускаються дії особи, які вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства

11 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, Товарної Біржі «Січеславська, Правова» та Комунального підприємства «Реєстрація нерухомості», третя особа – ОСОБА_3, про встановлення нікчемності правочину, скасування державної реєстрації, застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, визнання недійсним та скасування акта приймання-передачі майна.

Судами встановлено, що 28 вересня 2018 року між покупцем ОСОБА_2 та продавцем ОСОБА_1 укладено договір купівлі-продажу житлового будинку та земельної ділянки. Договір купівлі-продажу майна зареєстровано Товарною Біржею «Січеславська, Правова».

На підтвердження укладеного договору сторони підписали акт приймання-передачі майна, відповідно до якого ОСОБА_1 передав ОСОБА_2 у власність житловий будинок та земельну ділянку.

Того ж дня на підставі акта приймання-передачі нерухомого майна від 28 вересня 2018 року, договору купівлі-продажу майна, посвідченого Товарною Біржею «Січеславська, Правова», та свідоцтва члена біржі ОСОБА_2, за останнім було зареєстровано право власності на вказані об'єкти нерухомості, що підтверджується витягами з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно про реєстрацію права власності.

02 жовтня 2018 року між ОСОБА_2 та ОСОБА_1 укладено договір позики, посвідчений приватним нотаріусом.

Згідно з пунктом 1.1 вказаного договору на підставі раніше погоджених домовленостей позикодавець ОСОБА_2 передав позичальнику ОСОБА_1 позику в розмірі 150 000,00 дол. США, а позичальник ОСОБА_1 за цим договором, зобов'язався повернути зазначену позику в обумовлений строк.

Відповідно до пункту 1.2 договору позики позикодавець (ОСОБА_2) вже придбав зазначений житловий будинок та земельну ділянку, які належали позичальнику, в якості виконання зобов'язань за цим договором позичальником (ОСОБА_1).

У жовтні 2020 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом, в якому просив, зокрема, встановити нікчемність договору купівлі-продажу від 28 вересня 2018 року щодо житлового будинку та земельної ділянки, укладеного між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 у простій письмовій формі, посвідченого Товарною Біржею «Січеславська, Правова».

Рішенням районного суду, яке було залишене без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду рішення судів попередніх інстанцій залишено без змін з огляду на таке.

Згідно з частиною четвертою статті 656 ЦК України (в редакції, чинній станом на момент укладення договору купівлі-продажу від 28 вересня 2018 року) до договору купівлі-продажу на біржах, конкурсах, аукціонах (публічних торгах), договору купівлі-продажу валютних цінностей і цінних паперів застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, якщо інше не встановлено законом про ці види договорів купівлі-продажу або не впливає з їхньої суті.

Частиною першою статті 638 ЦК України визначено, що договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину, визначені статтею 203 ЦК України, зокрема, відповідно до частини п'ятої правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

Встановлено, що оскаржуваний договір купівлі-продажу укладено у письмовій формі на біржі.

Обґрунтовуючи свої вимоги, ОСОБА_1 вказував, що між ним та ОСОБА_2 фактично був укладений договір позики з метою забезпечення виконання зобов'язань, за яким вони уклали удаваний договір купівлі-продажу будинку та земельної ділянки.

Вочевидь, ОСОБА_1, будучи повнолітньою, дієздатною особою, власником нерухомого майна, мав усвідомлювати відмінність між забезпеченням договору позики та договором купівлі-продажу нерухомого майна, а також наслідки своїх дій з укладення договору відчуження майна.

Враховуючи викладене, колегія суддів вважає, що воля сторін була спрямована саме на укладення договору купівлі-продажу нерухомого майна, тобто на перехід права власності на відповідне нерухоме майно до ОСОБА_2.

Вказівка в договорі позики на відповідний договір купівлі-продажу нерухомого майна теж свідчить про те, що сторони усвідомлювали відмінність між забезпеченням договору позики та договором купівлі-продажу нерухомого майна.

Колегія суддів зауважила, що за обставинами цієї справи, подаючи позов про визнання відповідного договору купівлі-продажу нікчемним, ОСОБА_1 прагнув не захистити або відновити свої порушені права, а хотів уникнути відповідальності щодо сплати отриманої ним позики, яку він не повернув ОСОБА_2.

Тобто позов пред'явлено не для захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів позивача, що суперечить завданням цивільного судочинства та є підставою для відмови у задоволенні позовних вимог.

Так, при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині (частина друга статті 13 ЦК України).

Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди).

На недобросовісність позивача вказує також те, що за 20 днів до укладення договору купівлі-продажу з ОСОБА_2 він продав ті самі будинок та земельну ділянку своїй тещі ОСОБА_7, а вона, передала йому у власність приватне підприємство.

Цей договір ОСОБА_1 теж оскаржував в судовому порядку на підставі статей 225, 233 ЦК України.

Верховний Суд постановою в червні 2022 року у справі № 175/4139/18 (провадження № 61-7879св21) залишив без змін постанову апеляційного суду, якою відмовлено у задоволенні позову ОСОБА_1.

Отже, аналіз фактичних обставин справи свідчить про недобросовісність позивача та про використання ним приватно-правового інструментарію для уникнення сплати боргу.

Ураховуючи наявність законодавчої колізії щодо регулювання спірних правовідносин відносно оформлення договору купівлі-продажу нерухомого майна, укладеного на біржі, наявність судової практики щодо визнання відповідних договорів дійсними, можна висувати, що нотаріально не посвідчений договір купівлі-продажу нерухомого майна, укладений на біржі, за обставинами цієї справи не може вважатися нікчемним (недійсним в силу закону).

Верховний Суд також звернув увагу на те, що не допускаються дії особи, які вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання

правом в інших формах. При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства.

Заявлені позивачем вимоги про встановлення нікчемності договору купівлі-продажу нерухомого майна та скасування у зв'язку з цим недійсним (нікчемним) договором реєстрації права власності не можуть розглядатись окремо від взятих ним зобов'язань за нотаріально посвідченим договором позики.

На момент розгляду цієї справи договір позики від 02 жовтня 2018 року є дійсним, ніким не оскаржений, доказів виконання зобов'язань за цим договором позивач не надав, та договір купівлі-продажу від 28 вересня 2018 року є похідним від договору від 02 жовтня 2018 року, а також інших домовленостей, що були досягнуті між сторонами.

Враховуючи викладене, Верховний Суд касаційну скаргу залишив без задоволення, а рішення районного суду та постанову апеляційного суду – без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 жовтня 2023 року у справі № 175/3609/20 (провадження № 61-1600св22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114369755>.

2. Спори, що виникають із земельних правовідносин

2.1. Землі природно-заповідного фонду, що перебувають у державній, комунальній власності, не підлягають приватизації. Такі землі можуть перебувати у приватній власності лише у зв'язку з формуванням на цих земельних ділянках об'єктів природно-заповідного фонду чи включенням земельних ділянок, що належать фізичним чи юридичним особам, до земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення. Вилучення (викуп) земель природно-заповідного фонду з комунальної власності, зокрема для будівництва житла, можливе тільки за рішенням відповідної місцевої ради за обов'язковим погодженням з Верховною Радою України.

При задоволенні негаторного позову прокурора вимога про скасування рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень на земельну ділянку, яка знаходиться в межах земель природно-заповідного фонду, відповідає ефективному способу захисту порушених прав держави

11 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу заступника керівника Чернігівської обласної прокуратури та касаційну скаргу представника ОСОБА_1 у справі за позовом заступника керівника Ніжинської місцевої прокуратури в інтересах держави в особі Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської обласної

державної адміністрації до Головного управління Держгеокадастру у Чернігівській області (далі – ГУ Держгеокадастру у Чернігівській області), ОСОБА_1, треті особи: регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський» (далі – РЛП «Міжрічинський»), комунальний заклад «Регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський», (далі – КЗ «РЛП «Міжрічинський»), про визнання недійсним наказу, скасування державної реєстрації прав на земельну ділянку, зобов'язання повернути земельну ділянку.

Судами встановлено, що рішенням Чернігівської обласної ради в червні 2002 року на території Козелецького району було створено РЛП «Міжрічинський», за рахунок земель, що включаються до його складу без вилучення їх у землевласників та землекористувачів.

У вересні 2017 року наказом ГУ Держгеокадастру у Чернігівській області затверджено проєкт землеустрою щодо відведення ОСОБА_1 земельної ділянки для ведення особистого селянського господарства та в подальшому зареєстровано право власності на неї за ОСОБА_1.

На час прийняття ГУ Держгеокадастру у Чернігівській області рішення про затвердження проєкту землеустрою та передачу у власність ОСОБА_1 земельної ділянки землі, за рахунок яких була відведена спірна земельна ділянка, обліковувалися як землі сільськогосподарського призначення (вид угідь – сіножаття), форма власності – державна.

Рішенням обласної ради у 2019 році було створено КЗ «РЛП «Міжрічинський» Чернігівської обласної ради». Відповідно до пункту 1.4 Положення про КЗ «РЛП «Міжрічинський» він створюється без вилучення земель у існуючих власників.

Справу суди розглядали неодноразово.

Рішенням районного суду у задоволенні позову відмовлено.

Останньою постановою апеляційного суду рішення районного суду скасовано, позов задоволено частково, зобов'язано ОСОБА_1 повернути земельну ділянку у відання держави. У задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду в частині відмови у задоволенні позову про скасування державної реєстрації права на земельну ділянку скасовано, позов у цій частині задоволено. Скасовано у Державному реєстрі речових прав власності на нерухоме майно рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень, яким за ОСОБА_1 зареєстровано право власності на земельну ділянку.

В іншій частині постанову апеляційного суду залишено без змін.

Землі природно-заповідного фонду можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Порядок використання земель природно-заповідного фонду визначається законом (стаття 45 ЗК України).

Як визначено статтею 81 ЗК України, громадяни України набувають права власності на земельні ділянки, зокрема, на підставі безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності.

Згідно з пунктом в) частини четвертої статті 83 ЗК України до земель комунальної власності, які не можуть передаватись у приватну власність, належать землі під об'єктами природно-заповідного фонду, історико-культурного та оздоровчого призначення, що мають особливу екологічну, оздоровчу, наукову, естетичну та історико-культурну цінність, якщо інше не передбачено законом.

Відповідно до частини другої статті 150 ЗК України припинення права постійного користування земельними ділянками особливо цінних земель, визначених у пункті г) частини першої цієї статті, з підстави добровільної відмови від користування ними або шляхом їх вилучення здійснюється за погодженням з Верховною Радою України.

Погодження матеріалів вилучення (викупу) земельних ділянок особливо цінних земель, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб, провадиться Верховною Радою України за поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, Київської і Севастопольської міських рад.

Системний аналіз наведених норм права дає змогу зробити висновок про те, що землі природно-заповідного фонду, що перебувають у державній, комунальній власності, не підлягають приватизації. Такі землі можуть перебувати у приватній власності лише у зв'язку з формуванням на цих земельних ділянках об'єктів природно-заповідного фонду чи включення земельних ділянок, що належать фізичним чи юридичним особам, до земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення. Вилучення (викуп) земель природно-заповідного фонду із комунальної власності, зокрема для будівництва житла, було можливим тільки за рішенням відповідної місцевої ради, якщо вилучення (викуп) земельної ділянки погодила Верховна Рада України.

Враховуючи, що Верховна Рада України не погоджувала вилучення земельної ділянки на території РЛП «Міжрічинський» із державної власності, право держави на цю ділянку не припинилося і до ОСОБА_1 не перейшло.

Набуття права приватної власності на землі, які вже віднесені до земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, положеннями ЗК України, Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та інших нормативно-правових актів України заборонено.

Надання земельної ділянки для ведення особистого селянського господарства на території РЛП «Міжрічинський» суперечить як статусу відповідного об'єкта природно-заповідного фонду, так і законодавчим обмеженням на ведення особистого селянського господарства на відповідних землях.

Тому, урахувавши викладене, орган місцевого самоврядування і ОСОБА_1 знали чи повинні були знати про неможливість передання й отримання у приватну власність спірної земельної ділянки.

Отже, втручання суду у право ОСОБА_1 мирно володіти цією ділянкою відповідає закону.

Зайняття земельної ділянки природно-заповідного фонду з порушенням ЗК України та Закону України «Про природно-заповідний фонд України» потрібно розглядати як порушення права власності держави чи відповідної територіальної громади, що не пов'язане з позбавленням власника права володіння відповідною земельною ділянкою, навіть якщо інша особа зареєструвала право приватної власності на цю ділянку.

За таких умов ефективним способом судового захисту щодо повернення земельної ділянки природно-заповідного фонду власнику є негаторний, а не віндикаційний позов.

Апеляційний суд дійшов правильного висновку про задоволення негаторного позову прокурора про зобов'язання ОСОБА_1 повернути спірну земельну ділянку у відання держави, оскільки формування цієї земельної ділянки проведено з порушенням положень частини третьої статті 186-1 ЗК України та статей 51–54 Закону України «Про природно-заповідний фонд».

Водночас, апеляційний суд дійшов помилкового висновку про відмову у задоволенні вимог прокурора щодо скасування рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень, яким за ОСОБА_1 зареєстровано право власності на спірну земельну ділянку, оскільки задоволення вимоги прокурора про повернення земельної ділянки у державну власність не є правовою підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про припинення права власності на спірну земельну ділянку за ОСОБА_1.

Отже, при задоволенні негаторного позову прокурора вимога про скасування рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень на спірну земельну ділянку відповідає ефективному способу захисту порушених прав держави.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 жовтня 2023 року у справі № 734/1560/20 (провадження № 61-7616св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114187180>.

2.2. Звільнення земельної ділянки від самочинно побудованих споруд передбачає їх демонтаж на будівельні матеріали та конструктивні елементи, а тому внаслідок зобов'язання відповідача звільнити самовільно зайняту земельну ділянку комунальної власності ні право власності останнього, ні право

власності його дружини на такі матеріали та конструктивні елементи порушено не буде

04 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу заступника керівника Чернігівської обласної прокуратури у справі за позовом заступника керівника Ніжинської окружної прокуратури Чернігівської області в інтересах держави в особі Носівської міської ради Ніжинського району Чернігівської області до ОСОБА_1, третя особа – Головне управління Держгеокадастру у Чернігівській області (далі – ГУ ДГК у Чернігівській області), про звільнення самовільно зайнятої земельної ділянки.

Судами встановлено, що в січні 2018 року під час здійснення перевірки відділом контролю за використанням та охороною земель встановлено факт самовільного зайняття та використання під розміщення господарських споруд ОСОБА_1 земельної ділянки комунальної власності, яка розташована навпроти житлового будинку АДРЕСА_1, що є порушенням статей 125, 126 ЗК України.

У лютому 2018 року ОСОБА_1 вручено припис ГУ ДГК у Чернігівській області про усунення порушення законодавства. За результатами перевірки виконання цього припису постановою ГУ ДГК у Чернігівській області від 19 березня 2018 року ОСОБА_1 притягнуто до відповідальності за його невиконання та накладено стягнення за статтею 53-1 КУпАП. Крім того, йому повторно вручено припис про усунення порушення земельного законодавства.

Зазначене правопорушення не було усунуто і на час пред'явлення позову.

ОСОБА_1 продовжує використовувати вказану земельну ділянку без укладення договору оренди, а тому її має бути повернуто територіальній громаді.

Посилаючись на викладене, заступник керівника прокуратури в інтересах держави в особі Носівської міської ради Ніжинського району Чернігівської області просив суд зобов'язати ОСОБА_1 звільнити самовільно зайняту земельну ділянку комунальної власності від господарських споруд, які на ній розміщені.

Рішенням районного суду позов задоволено повністю.

Скасовуючи рішення районного суду та відмовляючи у задоволенні позову прокурора, апеляційний суд встановив, що ОСОБА_1 самовільно використовує земельну ділянку без правовстановлюючих документів, але керувався тим, що на спірній земельній ділянці розміщені господарські споруди та багаторічні плодові насадження, якими користуються як ОСОБА_1, так і його дружина ОСОБА_3. Відповідно до положень статті 331 ЦК України ОСОБА_1 та ОСОБА_3 є власниками матеріалів, з яких ці господарські споруди виготовлено. А тому, зобов'язавши ОСОБА_1 звільнити спірну земельну ділянку, суд першої інстанції вирішив питання про права та обов'язки ОСОБА_3, яку не залучено до участі у справі. Оскільки суд апеляційної інстанції позбавлений процесуальної

можливості залучити до участі справі ОСОБА_3, як відповідача або співвідповідача, то оскаржуване рішення районного суду підлягає скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову у задоволенні позову.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, рішення районного суду залишено в силі з огляду на таке.

Апеляційний суд не звернув уваги на те, що предметом пред`явленого прокурором позову є зобов`язання ОСОБА_1 звільнити самовільно зайняту земельну ділянку. Указаний факт встановлено ГУ ДГК у Чернігівській області та притягнуто ОСОБА_1 до відповідальності за статтею 53-1 КУпАП. При цьому ГУ ДГК у Чернігівській області не було встановлено вини дружини відповідача ОСОБА_3 у самовільному зайнятті земельної ділянки, її до відповідальності притягнуто не було.

Усі документи перевірок факту самовільного захоплення земельної ділянки під розміщення господарських будівель і споруд та відповідні процесуальні документи оформлені за участю лише ОСОБА_1, які він підписував та не заперечував, сплачував штраф, а тому саме він вчинив дії, які є незаконними, а не ОСОБА_3, яка таких дій не вчиняла. Більше того, під час розгляду справи ОСОБА_1 не просив про залучення до участі у справі його дружини, яка відповідно до положень статей 51, 53 ЦПК України також не просила залучити її до участі у справі, в якості співвідповідача чи третьої особи. ОСОБА_3 рішення районного суду не оскаржувала, вочевидь, вважаючи, що її права не були порушені.

Звільнення земельної ділянки від самочинно побудованих споруд передбачає їх демонтаж на будівельні матеріали та конструктивні елементи, а тому ні право власності ОСОБА_1, ні право власності його дружини ОСОБА_3 на такі матеріали та конструктивні елементи не будуть порушені.

Тому висновок апеляційного суду про те, що суд першої інстанції, зобов`язавши ОСОБА_1 звільнити самовільно зайняту земельну ділянку, вирішив питання про права та обов`язки ОСОБА_3, яку не було залучено до участі у справі, є помилковим, оскільки її права не порушені.

З огляду на викладене оскаржуване судове рішення апеляційного суду не можна вважати законним й обґрунтованим, а тому воно підлягає скасуванню із залишенням у силі судового рішення суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 жовтня 2023 року у справі № 741/1181/21 (провадження № 61-9414св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967360>.

3. Спори, що виникають із трудових правовідносин

3.1. Чоловіки-пенсіонери, які пропрацювали на підприємствах з видобутку (переробки) вугілля, вуглебудівних підприємствах на підземних роботах не менше ніж 10 років та проживають у будинках (квартирах) з пічним опаленням і кухонними вогнищами для приготування їжі, мають право на безоплатне забезпечення підприємством, з якого вони вийшли на пенсію, вугіллям на побутові потреби за нормою 5,9 тонн на рік на будинок або квартиру незалежно від того, чи проживали вони в будинку з пічним опаленням та чи скористалися правом на забезпечення пільговим вугіллям на час виходу на пенсію

16 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Державного підприємства «Львіввугілля» (далі – ДП «Львіввугілля») про зобов'язання вчинити дії.

Судами встановлено, що позивач працював на підприємствах з видобутку (переробки) вугілля (як на підземних, так і на поверхневих роботах) з 1980 року до моменту звільнення з роботи у зв'язку із виходом на пенсію в 2013 році.

У грудні 2020 року позивач звернувся до відповідача із заявою про включення його до списків на отримання вугілля у 2021 році. У відповідь на своє звернення отримав відмову, у зв'язку з тим, що при виході на пенсію і на дату звільнення з шахти він не користувався правом на пільгове отримання вугілля та на той час був зареєстрований у місті і не проживав у будинку з пічним опаленням, то згідно з пунктом 2.4 Інструкції про порядок забезпечення трудящих виробничих одиниць, підприємств і організацій вугільної промисловості паливом на побутові потреби від 11 травня 1976 року, що розроблена Міністерством вугільної промисловості СРСР та ЦК Профспілки працівників вугільної промисловості, затверджена Міністерством вугільної промисловості СРСР 11 травня 1976 року та погоджена Головою ЦК Профспілки працівників вугільної промисловості (далі – Інструкція), він не має права на отримання безоплатного вугілля на побутові потреби.

Ухвалюючи рішення про відмову у задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, посилаючись на пункт 2.4 Інструкції, керувався тим, що оскільки на момент виходу на пенсію з підприємства відповідача позивач не проживав у будинку з пічним опаленням для обігріву та кухонним вогнищем на твердому паливі для приготування їжі та не скористався правом на забезпечення пільговим вугіллям, то станом на 2021 рік відсутні підстави для забезпечення його безоплатним вугіллям на побутові потреби в розмірі 5,9 тонн.

Постановою Верховного Суду судові рішення скасовано, ухвалено нове рішення про задоволення позову з огляду на таке.

Частиною сьомою статті 43 Гірничого закону України передбачено, що підприємства з видобутку вугілля та вуглебудівні підприємства безоплатно надають вугілля на побутові потреби у розмірі, що визначається колективним договором, таким категоріям осіб, зокрема, пенсіонерам, які пропрацювали на підприємствах з видобутку (переробки) вугілля, вуглебудівних підприємствах: на підземних роботах – не менше ніж 10 років для чоловіків і не менше 7 років 6 місяців – для жінок; на роботах, пов'язаних із підземними умовами, – не менше ніж 15 років для чоловіків і не менше 12 років 6 місяців – для жінок; на роботах технологічної лінії на поверхні діючих шахт чи на шахтах, що будуються, розрізах, збагачувальних та брикетних фабриках – не менше ніж 20 років для чоловіків і не менше 15 років – для жінок.

Відповідно до підпункту 12.10.3 Галузевої угоди між Міністерством вугільної промисловості України, іншими державними органами, власниками (об'єднаннями власників), що діють у вугільній галузі, і всеукраїнськими профспілками вугільної промисловості від 03 липня 2001 року (далі – Галузева угода) безоплатне забезпечення вугіллям працівників і пенсіонерів вугільної промисловості здійснюється за нормою 5,9 тонн на рік на будинок або квартиру. Списки вуглеотримувачів складаються щорічно з 1 до 15 грудня, станом на 1 грудня, підписуються за згодою з профкомом керівником підприємства, головним бухгалтером, відділом кадрів. На тих, що поступили пізніше складаються додаткові списки.

Згідно з підпунктом 12.10.7 Галузевої угоди безоплатне забезпечення вугіллям поширюється на пенсіонерів, що живуть в Україні, незалежно від того, з якого підприємства вугільної промисловості України вони вийшли на пенсію, якщо вони відпрацювали в галузі: на підземних роботах чоловіки не менше 10 років, жінки – 7,5 років; на роботах, пов'язаних з підземними умовами, чоловіки – не менше 15 років, жінки – 12,5 років; на роботах у технологічному ланцюжку і на поверхні діючих і тих, що будуються, шахт, розрізів, збагачувальних і брикетних фабриках, в шахтовуглебудівельних підприємствах чоловіки не менше 20 років, жінки – 15 років.

Відповідно до підпункту 12.10.8 Галузевої угоди ця категорія осіб забезпечується побутовим вугіллям тим підприємством, з якого вони вийшли на пенсію. На підприємствах, що ліквідуються, забезпечення працівників побутовим паливом здійснюється за рахунок бюджетних коштів.

Згідно з абзацом першим розділу I Інструкції, яка є підзаконним нормативно-правовим актом, що регулює правовідносини із забезпечення безоплатним вугіллям на побутові потреби та застосовується тільки у частині, що не суперечить чинному законодавству України, визначено, що правом на безкоштовне отримання вугілля (сланцю) користуються особи, які

проживають в будинках з пічним опаленням і кухонними вогнищами для приготування їжі.

Системний аналіз наведених норм права дає підставу для висновку про те, що чоловіки-пенсіонери, які пропрацювали на підприємствах з видобутку (переробки) вугілля, вуглебудівних підприємствах на підземних роботах не менше ніж 10 років та проживають в будинках (квартирах) з пічним опаленням і кухонними вогнищами для приготування їжі, мають право на безоплатне забезпечення підприємством, з якого вони вийшли на пенсію, вугіллям на побутові потреби за нормою 5,9 тонн на рік на будинок або квартиру.

Посилання судів першої та апеляційної інстанцій на пункт 2.4 розділу II Інструкції, який передбачав, що право на забезпечення безкоштовним вугіллям на побутові потреби мають лише пенсіонери по віку, які користувалися цим правом до виходу на пенсію, є помилковими, оскільки таке положення Інструкції згідно з листом Міністерства вугільної промисловості СРСР та ЦК профспілки робітників вугільної промисловості від 30 серпня 1989 року № 3-35-31/829 втратило чинність, а тому не підлягало застосуванню.

У справі, яка переглядається, встановлено, що позивач до виходу на пенсію більше 10 років пропрацював на підприємствах з видобутку (переробки) вугілля на підземних роботах.

20 вересня 2013 року позивач звільнений з роботи у ВП «Шахта «Степова» ДП «Львіввугілля» у зв'язку із виходом на пенсію.

Із 2019 року позивач проживає в будинку, в якому встановлено пічне опалення та кухонні вогнища для приготування їжі, які працюють на твердому паливі, – вугіллі.

З огляду на викладене колегія суддів зробила висновок про те, що позивач має право на безоплатне отримання вугілля від ДП «Львіввугілля» за нормою 5,9 тонн на рік, а висновки судів попередніх інстанцій про відсутність у нього такого права є безпідставними.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 16 жовтня 2023 року у справі № 454/1000/21 (провадження № 61-1125св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114271369>.

3.2. Під час вирішення спору між працівником і роботодавцем суд не вирішує питання про доцільність скорочення чисельності або штату працівників, а перевіряє наявність підстав для звільнення, тобто чи відбувалося скорочення штату або чисельності працівників та дотримання відповідної процедури

18 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги ОСОБА_1, ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1

та ОСОБА_2 до комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 186 компенсуючого (санаторного) типу» Криворізької міської ради (далі – КЗ «ДНЗ № 186» КМР) про визнання незаконними та скасування наказів, поновлення на раніше займаних посадах, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Судами встановлено, що 08 жовтня 2021 року КЗ «ДНЗ № 186» КМР було видано наказ «Про внесення змін до штатного розпису комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) компенсуючого типу № 186 Криворізької міської ради», яким вирішено до 11 жовтня 2021 року внести зміни та затвердити новий штатний розпис, а також привести чисельність працівників закладу у відповідність до нового штатного розпису. У разі вивільнення працівників, якщо неможливо перевести працівника, за його згодою, на іншу роботу, вирішено вжити заходів щодо попередження про звільнення згідно з пунктом 1 частини першої статті 40 КЗпП України.

11 жовтня 2021 позивачів було попереджено про наступне вивільнення. Роботодавець тричі пропонував працівникам всі наявні вакансії для продовження трудових відносин, а також наявні вакансії у дошкільних закладах іншого району, ознайомившись із якими, вихователі відмовлялися підписувати попередження.

Наказами КЗ «ДНЗ № 186» КМР від 13 грудня 2021 року звільнено ОСОБА_1 та ОСОБА_2 у зв'язку зі скороченням чисельності працівників на підставі пункту 1 частини першої статті 40 КЗпП України з виплатою вихідної допомоги відповідно до законодавства.

Рішенням районного суду позов задоволено частково, визнано недійсними та скасовано накази про попередження працівників закладу про наступне вивільнення та накази про звільнення позивачів, поновлено ОСОБА_1, ОСОБА_2 на роботі та стягнуто на користь позивачів за кошти держави шляхом бюджетних асигнувань з місцевого бюджету суму середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду скасовано, у задоволенні позову відмовлено, оскільки звільнення ОСОБА_1 та ОСОБА_2 на підставі пункту 1 частини першої статті 40 КЗпП України відбулося з дотриманням роботодавцем вимог трудового законодавства.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду залишено без змін з огляду на таке.

Пунктом 1 частини першої статті 40 КЗпП України визначено, що трудовий договір, укладений на невизначений строк, а також строковий трудовий договір до закінчення строку його чинності можуть бути розірвані власником або уповноваженим ним органом у випадку змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання

підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників.

Згідно з частиною другою статті 40 КЗпП України звільнення з підстав, зазначених у пунктах 1, 2 і 6 цієї статті, допускається, якщо неможливо перевести працівника, за його згодою, на іншу роботу.

Частинами першою, третьою статті 49-2 КЗпП України визначено, що про наступне вивільнення працівників персонально попереджають не пізніше ніж за два місяці. Одночасно з попередженням про звільнення у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці власник або уповноважений ним орган пропонує працівникові іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації.

Таким чином, однією з найважливіших гарантій для працівників при скороченні чисельності або штату є обов'язок власника підприємства чи уповноваженого ним органу працевлаштувати працівника.

Вперше відповідач попередив працівників про наступне вивільнення більше ніж за два місяці до звільнення, чим виконав вимоги статті 49-2 КЗпП України.

При цьому ОСОБА_1 та ОСОБА_2 неодноразово було запропоновано усі наявні у відповідача вакантні посади, а також аналогічні вакантні посади у дошкільних закладах району. Тобто роботодавець належним чином виконав свій обов'язок щодо забезпечення працевлаштування позивачів. Цей факт не заперечували самі позивачі, вони його фактично визнали (частина перша статті 82 ЦПК України). Той факт, що позивачам було додатково запропоновано аналогічні вакантні посади в інших навчальних закладах району не свідчить про порушення роботодавцем вимог КЗпП України у цій частині.

Доводи касаційних скарг про те, що позивачі мали переважне право на залишення на роботі, не заслуговують на увагу з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 42 КЗпП України при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці переважне право на залишення на роботі надається працівникам з більш високою кваліфікацією і продуктивністю праці.

Правила статті 42 КЗпП України щодо врахування переважного права на залишення на роботі підлягають застосуванню, якщо відбувається часткове (не повне) скорочення рівнозначних (однотипних) посад, тобто частина посад скорочується, частина – ні, що дає можливість порівняти кваліфікацію та продуктивність праці працівників на рівнозначних (однотипних) посадах, які підлягають скороченню. У такому випадку переважне право на залишення на роботі надається працівникам з більш високою кваліфікацією і продуктивністю праці. При рівних умовах продуктивності праці і кваліфікації перевага в залишенні на роботі надається працівникам із урахуванням інших підстав, перелічених у частині другій статті 42 КЗпП України.

Отже, право на залишення на роботі, передбачене частиною першою статті 42 КЗпП України, враховується лише у разі скорочення однорідних професій та посад.

У справі, яка переглядалася Верховним Судом, для визначення аналізу кваліфікації та продуктивності праці працівників, було надано оцінку багатьом працівникам, у тому числі ОСОБА_2, ОСОБА_1, й було враховано всі необхідні обставини щодо кожного працівника як окремо, так і в порівнянні.

Верховний Суд також звернув увагу на те, що при виникненні спору між працівником і роботодавцем суд не вирішує питання про доцільність скорочення чисельності або штату працівників, а перевіряє наявність підстав для звільнення, тобто чи відбувалося скорочення штату або чисельності працівників та дотримання відповідної процедури, що судом апеляційної інстанції було перевірено.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 жовтня 2023 року у справі № 210/6543/21 (провадження № 61-10117св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114259045>.

4. **Спори, що виникають із житлових правовідносин**

4.1. Вирішення позовних вимог про втрату права користування житловим приміщенням дитиною відповідача залежить від з'ясування обставин втрати / збереження права користування житловим приміщенням батьком дитини. Право неповнолітньої дитини на користування квартирою є похідним від права батька на це житло

04 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, треті особи: Київська районна адміністрація Одеської міської ради, ОСОБА_4, про визнання осіб такими, що втратили право користування квартирою, за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про вселення та зобов'язання не чинити перешкод у користуванні житлом та за зустрічним позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_1 про вселення та зобов'язання не чинити перешкод у користуванні житлом.

Позов обґрунтовано тим, що ОСОБА_1 є головним наймачем квартири, за адресою якої зареєстровано сім осіб, з яких ОСОБА_2 та ОСОБА_3 з 1994 року у квартирі не проживають, мають у власності інше житло, однак зареєструватись за місцем їх постійного проживання відмовляються.

Судами встановлено, що ОСОБА_2 є дружиною ОСОБА_3. ОСОБА_8, є дочкою подружжя.

Оплату комунальних послуг здійснює лише ОСОБА_1, зокрема і за осіб, які зареєстровані у квартирі, але у ній не проживають.

Рішення районного суду, яким позов ОСОБА_1 задоволено, у зустрічних позовах відмовлено, скасовано постановою апеляційного суду та ухвалено нове рішення, яким у задоволенні первісного позову відмовлено, зустрічні позови задоволено повністю.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, рішення районного суду залишено в силі з огляду на таке.

Статтею 71 ЖК України встановлено загальні правила збереження жилого приміщення за тимчасово відсутніми громадянами. За змістом цієї статті при тимчасовій відсутності наймача або членів його сім'ї за ними зберігається жиле приміщення протягом шести місяців.

Якщо наймач або члени його сім'ї були відсутні з поважних причин понад шість місяців, цей строк за заявою відсутнього може бути продовжено наймодавцем, а в разі спору – судом (частина друга статті 71 ЖК України).

Відповідно до статті 72 ЖК України визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням внаслідок відсутності цієї особи понад встановлені строки, провадиться в судовому порядку.

Аналіз змісту статей 71, 72 ЖК України дає підстави для висновку, що особа може бути визнана такою, що втратила право користування житловим приміщенням, за двох умов: непроживання особи в житловому приміщенні більше шести місяців та відсутність поважних причин такого непроживання.

Процесуальний закон покладає обов'язок на позивача довести факт відсутності відповідача понад встановлені статтею 71 ЖК України строки у жилому приміщенні без поважних причин, водночас на відповідача покладено обов'язок довести поважність причин такої відсутності.

Суд апеляційної інстанції встановив, що ОСОБА_2 зверталася до правоохоронних органів із заявою про те, що її брат ОСОБА_1 погрожує їй та не впускає до квартири, в якій зареєстровано її місце проживання, тому дійшов висновку, що ОСОБА_2 і ОСОБА_3 з поважних причин були відсутні за місцем реєстрації, а їхні позови підлягають задоволенню. На обґрунтування своїх висновків суд апеляційної інстанції також послався на реєстрацію місця проживання неповнолітньої дитини ОСОБА_8 у квартирі.

Верховний Суд не погодився з такими висновками суду апеляційної інстанції та зауважив таке.

Початок відліку часу відсутності користувача у житловому приміщенні відповідно до статті 71 ЖК України визначається від дня, коли він залишив приміщення. Повернення особи до жилого приміщення, яке вона займала, перериває строк тимчасової відсутності. При тимчасовій відсутності за особою продовжує зберігатися намір ставитися до жилого приміщення як до свого постійного місця проживання.

Суд першої інстанції встановив, що ОСОБА_2 та ОСОБА_3 тривалий час не проживають у квартирі, не мають там речей, добровільно переїхали на постійне місце проживання за іншою адресою.

Верховний Суд погодився з висновками суду першої інстанції, що довідка щодо звернення до поліції з підстави недопуску до квартири не є належним доказом поважності причин відсутності, оскільки відомості, що вказані у довідці, доводять лише факт звернення ОСОБА_2 до поліції, проте обставини, про які вона зазначала у зверненні, співробітники поліції не встановили.

З огляду на вказане обґрунтованими є висновки суду першої інстанції про неповажність причин тривалої відсутності ОСОБА_2 і ОСОБА_3 у квартирі, що є підставою для втрати права користування цим житловим приміщенням.

Також Верховний Суд не погодився з висновками суду апеляційної інстанції, що зняття ОСОБА_3 з реєстрації за адресою квартири призведе до унеможливлення зв'язку батька ОСОБА_3 і дитини ОСОБА_8, яку позивач не просить зняти з реєстрації, з огляду на таке.

Верховний Суд зауважив, що вирішення позовних вимог про втрату права користування житловим приміщенням дитиною відповідача ОСОБА_3 залежить від з'ясування обставин втрати/збереження права користування житловим приміщенням відповідачем, батьком дитини. Право користування квартирою неповнолітньою дитиною є похідними від права на це житло батька.

Згідно з частиною другою статті 11 Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них.

Згідно зі статтею 160 СК України місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків.

Батьки малолітньої дитини ОСОБА_2 і ОСОБА_3 підтвердили в суді першої інстанції, що з дня її народження вони у зазначеній квартирі не проживали, фактично вони мешкали в іншому будинку.

Враховуючи, що ОСОБА_2 і ОСОБА_3 мають інше постійне фактичне місце проживання, з народження дитина не проживала у квартирі, а лише мала формальне місце реєстрації, визнання ОСОБА_3 таким, що втратив право користування квартирою, не порушує права малолітньої дитини на житло.

З огляду на вказане, встановивши, що ОСОБА_2 і ОСОБА_3 не довели існування інтересу до квартири та поважних причин тривалого непроживання з 1994 року до дня звернення ОСОБА_1 з позовом про визнання їх такими, що втратили право користування квартирою, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про задоволення позову про визнання осіб такими, що втратили право користування квартирою, та відмову у їх зустрічних позовах про вселення до квартири.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 жовтня 2023 року у справі № 520/7767/19 (провадження № 61-3153св22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114187334>.

5. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

5.1. Якщо позивач не зазначив період часу, за який він просить встановити факт спільного проживання чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу, то встановити такий факт неможливо. За відсутності правових підстав для задоволення позовних вимог про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу за певний період відсутні й підстави, передбачені статтею 74 СК України, вважати спірне майно таким, що належить на праві спільної сумісної власності сторонам як чоловікові та жінці, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою

11 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про визнання правочину недійсним, визнання права власності, встановлення факту спільного проживання.

Судами встановлено, що ОСОБА_3 на праві власності належить нерухоме майно, придбане нею у вересні 1999 року, а також ОСОБА_3 володіє земельною ділянкою на підставі договору купівлі-продажу, який було укладено в серпні 2004 року.

В серпні 2005 року між ТОВ «Будівельно-інвестиційна компанія «Інтербудінвест» та ОСОБА_3 було укладено договір про пайову участь у будівництві нежитлового приміщення.

У вересні 2006 року між продавцями та ОСОБА_3 (покупець) було укладено договір купівлі-продажу квартири.

В липні 2007 року позивач і ОСОБА_3 зареєстрували шлюб, який у 2019 році рішенням районного суду було розірвано.

Позивач вважав, що частину зазначеного майна було незаконно відчужено відповідачкою.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду рішення судів попередніх інстанцій залишено без змін з огляду на таке.

Відповідно до статті 74 СК України якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. На майно, що є об'єктом спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають

у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 цього Кодексу.

Для визначення осіб як таких, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, для вирішення майнового спору на підставі статті 74 СК України суд повинен встановити факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу в період, протягом якого було придбано спірне майно.

Згідно з частиною четвертою статті 368 ЦК України майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором, укладеним у письмовій формі.

Ураховуючи викладене, особам, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, на праві спільної сумісної власності належить майно, набуте ними за час спільного проживання або набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти.

Звертаючись з позовом до суду, позивач зазначав, що він із ОСОБА_3 перебували у сімейних відносинах з 1991 року, постійно проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу, з 1992 року вели спільний побут, проводили дозвілля, з 1995 року займались спільною підприємницькою діяльністю, а 14 липня 2007 року вони зареєстрували шлюб.

При цьому позивач не зазначив період, за який він просить встановити факт їхнього спільного проживання як чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу. Зазначену обставину суди попередніх інстанцій взяли до уваги та правильно визнали неможливість встановлення факту спільного проживання за відсутності вимоги позивача про період, що підлягає встановленню.

Факт спільного проживання чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу може бути встановлений лише з 01 січня 2004 року, оскільки інститут спільного проживання осіб як чоловіка і жінки було введено в національне законодавство СК України, який набрав чинності одночасно з набранням чинності ЦК України. КпШС Української РСР, який діяв до 01 січня 2004 року, таких положень не містив.

Застосовуючи норму статті 60 СК України та визнаючи право спільної сумісної власності подружжя на майно, суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, але й той факт, що джерелом його набуття були спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя. Тобто статус спільної сумісної власності визначається такими чинниками: час набуття майна; кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття).

За відсутності правових підстав для задоволення позовних вимог про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу за певний період відсутні і підстави, передбачені статтею 74 СК України, вважати майно (спірну квартиру) таким, що належить на праві спільної сумісної

власності сторонам, як жінці та чоловікові, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 жовтня 2023 року у справі № 759/14612/18 (провадження № 61-2423св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114259034>.

6. **Спори, що виникають із питань щодо відшкодування шкоди**

6.1. Межі відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом визначаються судом у розмірі, співмірному з мінімальним розміром заробітної плати, визначеним законодавством, за кожен місяць перебування під слідством чи судом, виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством на момент відшкодування. Законодавством України встановлений лише мінімальний розмір для визначення моральної шкоди, а не граничний.

Кошти на відшкодування такої шкоди державою підлягають стягненню з Державного бюджету України

18 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги Державної казначейської служби України та ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до прокуратури Черкаської області, Державної казначейської служби України про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового слідства та прокуратури.

Судами встановлено, що вироком районного суду в 2017 році, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду в 2019 році та ухвалою Верховного Суду в 2020 році, ОСОБА_1 у пред'явленому обвинуваченні у вчиненні злочину, передбаченого частиною другою статті 368 КК України, визнано невинуватим і виправдано через недоведеність його участі у вчиненні злочину. Міру запобіжного заходу – підписку про невіїзд – скасовано. Арешт, накладений на транспортний засіб, скасовано.

Відповідно до повідомлення районного суду ОСОБА_1 роз'яснено, що він має право протягом шести місяців звернутися з вимогою про відшкодування втраченого заробітку, сплачених штрафів, судових витрат, сум за надання юридичної допомоги та інших в районний суд, який розглядав справу як суд першої інстанції.

Суди встановили, що ОСОБА_1 незаконно перебував під слідством та судом 126 місяців 02 дні, з них 562 дні ОСОБА_1 утримувався під вартою.

Відповідно до висновку експертизи, що була проведена у листопаді 2021 року у науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі

встановлено, що ситуація, що досліджується у справі, є психотравмувальною для ОСОБА_1.

22 липня 2021 року Європейський суд з прав людини у справі «Литвина та інші проти України» (заява № 53227/19 та 7 інших заяв, у тому числі ОСОБА_1) за результатами розгляду заяв прийняв рішення, яким постановив, що ці заяви свідчать про порушення пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції, у зв'язку з надмірною тривалістю кримінальних проваджень та відсутністю ефективного засобу юридичного захисту постановлено, що упродовж трьох місяців держава-відповідач повинна сплатити заявникам суми, зазначені в таблиці в додатку, зокрема, ОСОБА_1 – 3 600,00 євро.

Позивач зазначав, що у зв'язку з його перебуванням під вартою протягом тривалого часу, розпадом сім'ї, погіршенням стану здоров'я, звільненням з роботи, відвідуванням Державної установи «Центр пробації» має право на відшкодування моральної шкоди та майнової шкоди, яка полягає у компенсації за втрачений заробіток.

Рішенням міськрайонного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково, стягнуто з Державного казначейства України за рахунок коштів Державного бюджету України на користь ОСОБА_1 відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового слідства, прокуратури і суду, в розмірі 900 000,00 грн.

Постановою Верховного Суду рішення судів попередніх інстанцій змінено, викладено резолютивну частину рішення суду першої інстанції у такій редакції: «Стягнути з Державного бюджету України на користь ОСОБА_1 900 000,00 (дев'ятсот тисяч) гривень в рахунок відшкодування моральної шкоди. У іншій частині позовних вимог ОСОБА_1 відмовити», в іншій частині рішення судів залишено без змін, зазначивши наступне.

Підстави, особливості та порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду, визначені статтею 1176 ЦК України та Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду».

Відшкодування моральної шкоди провадиться у разі, коли незаконні дії органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури і суду завдали моральної втрати громадянинові, призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя. Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянинові внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин

з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру (частини п'ята та шоста статті 4 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»).

Згідно зі статтею 13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» питання про відшкодування моральної шкоди за заявою громадянина вирішується судом відповідно до чинного законодавства в ухвалі, що приймається відповідно до частини першої статті 12 цього Закону.

Обсяг відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом визначається судом у розмірі, співмірному з мінімальним розміром заробітної плати, визначеним законодавством, за кожен місяць перебування під слідством чи судом, виходячи з мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством на момент відшкодування. Законодавством України встановлений лише мінімальний розмір для визначення моральної шкоди, а не граничний.

Водночас Верховний Суд звернув увагу на те, що статтею 4 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» встановлено, що відшкодування моральної шкоди провадиться за рахунок коштів державного бюджету.

Кошти державного бюджету належать на праві власності державі. Отже, боржником у зобов'язанні зі сплати коштів державного бюджету є держава Україна як учасник цивільних відносин (частина друга статті 2 ЦК України).

Таким чином, відповідачем у справі є держава, яка бере участь у справі через відповідний орган державної влади. Кошти на відшкодування шкоди державою підлягають стягненню з Державного бюджету України. Тому відсутня необхідність зазначення у резолютивній частині рішення таких відомостей, як орган, через який грошові кошти мають бути перераховані, або номер чи вид рахунку, з якого має бути здійснено стягнення/списання, оскільки такі відомості не впливають ні на підстави, ні на обов'язковість відновлення права позивача в разі встановлення судом його порушення, та за своєю суттю є регламентацією способу та порядку виконання судового рішення, що має відобразитися у відповідних нормативних актах, а не у резолютивній частині рішення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 жовтня 2023 року у справі № 705/4489/20 (провадження № 61-2214св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114259097>.

6.2. Передбачений законом мінімальний розмір є недостатнім для відшкодування завданої моральної шкоди особі, яку виправдано у зв'язку з недоведеністю її винуватості у вчиненні злочину, у випадках встановлення, зокрема, факту відсторонення від займаної посади; проведення обшуків неуповноваженою на це службовою особою; здійснення негласних слідчих розшукових дій, пов'язаних із втручанням у право на повагу до її приватного життя; провокації злочину з боку органу досудового розслідування; застосування щодо неї запобіжного заходу; поширення в засобах масової інформації повідомлень про вчинення нею тяжкого корупційного злочину під час перебування на державній службі, що безумовно призвело до завдання їй душевних страждань, порушення способу життя, необхідності докладати значних зусиль для відновлення своїх прав

25 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Київської міської прокуратури у справі за позовом ОСОБА_1 до Київської міської прокуратури, Державної казначейської служби України про відшкодування шкоди.

Судами встановлено, що в 2015 році ОСОБА_1 повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною третьою статті 368 КК України.

Ухвалами слідчого судді районного суду ОСОБА_1 була відсторонена від займаної посади загальним строком до 19 вересня 2015 року.

У 2017 році вироком міського суду у справі № 154/2906/15, який залишено без змін ухвалою апеляційного суду та постановою Верховного Суду від 28 лютого 2019 року, ОСОБА_1 було виправдано у зв'язку з недоведеністю її винуватості у вчиненні злочину.

Відомості про затримання ОСОБА_1 правоохоронними органами та притягнення її до кримінальної відповідальності були поширені в засобах масової інформації.

У висновку судово-психологічної експертизи, яку було проведено в серпні 2022 року, встановлено, що внаслідок незаконного притягнення до кримінальної відповідальності ОСОБА_1 нанесено психологічну травму та завдано моральну шкоду (страждання). Можливий розмір відшкодування за завдані страждання для ОСОБА_1 відповідає 827 640,00 грн.

Рішенням міського суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково, стягнуто з Державного бюджету України на користь ОСОБА_1 400 000,00 грн на відшкодування моральної шкоди та суму втраченого заробітку. Стягнуто з відповідача на користь позивача витрати, пов'язані із проведенням експертизи.

Постановою Верховного Суду рішення судів попередніх інстанцій залишено без змін з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 1173 ЦК України шкода, завдана фізичній особі незаконними рішеннями чи діями органу державної влади, відшкодовується державою незалежно від вини цього органу.

Згідно з пунктом 1 частини першої статті 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» (далі – Закон № 266/94-ВР) право на відшкодування шкоди в розмірах і в порядку, передбачених цим Законом, виникає у випадку постановлення виправдувального вироку суду.

У Законі № 266/94-ВР передбачено, що розмір відшкодування моральної шкоди суд повинен визначати та обґрунтовувати з урахуванням мінімального розміру заробітної плати.

У справі, яка переглядалася, суди встановили, що вироком міського суду у вересні 2017 року ОСОБА_1 було виправдано на підставі пункту 2 частини першої статті 373 КПК України у зв'язку з недоведеністю її винуватості у вчиненні злочину, передбаченого частиною третьою статті 368 КК України, а під слідством та судом ОСОБА_1 перебувала з 21 травня 2015 року до 27 березня 2018 року.

З огляду на викладене правильним є висновок судів попередніх інстанцій, що ОСОБА_1 має право на відшкодування моральної шкоди відповідно до положень Закону № 266/94-ВР.

Вирішуючи питання щодо розміру відшкодування моральної шкоди, суд першої інстанції відповідно до вимог Закону № 266/94-ВР визначив мінімальний розмір відшкодування, виходячи із розміру мінімальної заробітної плати на час розгляду справи судом першої інстанції та часу перебування ОСОБА_1 під слідством та судом.

З огляду на обставини, встановлені у розглядуваній справі, зокрема факт відсторонення ОСОБА_1 від роботи; проведення обшуків, у тому числі за місцем її проживання, де мешкали малолітні діти, у нічний час неуповноваженою на це службовою особою, на що звернув увагу Верховний Суд у постанові від 28 лютого 2019 року; здійснення щодо позивача негласних слідчих розшукових дій, пов'язаних із втручанням у право на повагу до її приватного життя; висновки судів у кримінальній справі щодо провокації злочину з боку органу досудового розслідування; застосування щодо позивача запобіжного заходу; поширення в засобах масової інформації повідомлень про вчинення нею тяжкого корупційного злочину під час перебування на державній службі, що безумовно призвело до завдання їй душевних страждань, порушення способу життя, необхідності докладати значних зусиль для відновлення своїх прав, Верховний Суд погодився із висновками судів попередніх інстанцій, які дійшли обґрунтованих висновків, що в даному випадку передбачений законом

мінімальний розмір є недостатнім для відшкодування завданої моральної шкоди та має бути збільшений до 400 000,00 грн.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 жовтня 2023 року у справі № 154/2708/20 (провадження № 61-5329св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114622844>.

7. Питання процесуального права

7.1. Подання правонаступником позивача, який прийняв спадщину після його смерті, до апеляційного суду заяви про відмову від позову у справі за наявності рішення суду, що було чинним протягом 25 років і власники (зокрема і заявник як спадкоємець) вільно розпоряджалися власністю, набутою на підставі рішення суду, протягом зазначеного часу, свідчить про очевидну недобросовісність заявника і його намагання уникнути звернення стягнення на майно в рахунок погашення боргу, якщо таку заяву подано після прийняття рішення в іншій справі про стягнення із правонаступника грошових коштів

04 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_5 у справі за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_3, ОСОБА_4, третя особа – ОСОБА_5, про визнання права власності в порядку спадкування за законом та в порядку забудови на домоволодіння.

Рішенням суду першої інстанції від 1997 року позов ОСОБА_2 задоволено.

У 2020 році ОСОБА_1 звернувся до апеляційного суду із заявою, в якій позов ОСОБА_2 визнав незаконним та відмовився від позову.

Справу суди переглядали неодноразово.

Ухвалою апеляційного суду прийнято відмову ОСОБА_1, правонаступника ОСОБА_2, від позовних вимог ОСОБА_2 до ОСОБА_3, ОСОБА_4 про визнання права власності в порядку спадкування за законом та в порядку забудови на домоволодіння.

Ухвалу апеляційного суду мотивовано тим, що ОСОБА_1, як правонаступник позивача ОСОБА_2, скористався своїм безумовним, передбаченим частиною першою статті 206 ЦПК України, правом на відмову від позову. Суд визнав нечинним рішення суду першої інстанції, ухвалене в 1997 році, та закрити провадження у справі.

Постановою Верховного Суду ухвалу апеляційного суду скасовано, справу передано на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

За своєю сутністю відмова від позову є одностороннім правочином.

Правочином, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним правочином), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин. Застосування конструкції франдаторності

при односторонньому правочині має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредиторю. До таких обставин, зокрема, відноситься те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна.

Апеляційний суд, визнаючи нечинним рішення суду першої інстанції, ухвалене в 1997 році, та закриваючи провадження у справі у зв'язку з відмовою правонаступника позивача від позову, не врахував, що скасування судового рішення через значний проміжок часу (25 років) й після смерті позивача у спорі, дестабілізує приватні відносини та порушує публічний порядок.

При наявності рішення, яким за позивачем визнано право власності на майно, навіть і ухваленого з певними процесуальними порушеннями (неналежне повідомлення відповідача про розгляд справи), але яке було чинним протягом 25 років і до смерті позивача, апеляційний суд надав перевагу зазначеним процесуальним порушенням, не врахувавши, що в такому випадку порушується принцип правової визначеності.

Верховний Суд зазначив, що прийняття заяви правонаступника позивача про відмову від позову, який прийняв спадщину після смерті ОСОБА_2, з врахуванням того, що рішення суду було чинним протягом 25 років, власники вільно розпоряджалися власністю, яка була набута на підставі рішення суду, протягом зазначеного часу, а заяву про відмову від позову подано після прийняття рішення районним судом у червні 2020 року (справа № 619/3466/19) про стягнення з нього на користь ОСОБА_5 грошових коштів свідчить, що такі дії учасниками цивільного обороту використовуються для уникнення звернення стягнення на майно в рахунок погашення боргу. Тому такі дії не можуть залишатися без реагування, вони хоч і не порушують конкретних процесуальних норм, більш того, право на відмову від позову імперативно передбачено для позивача, але з врахуванням викладених обставин є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 жовтня 2023 року у справі № 2-469/1997 (провадження № 61-7276св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114020918>.

7.2. Законодавець визначив у процесуальному законі таку вимогу до позовної заяви, як необхідність зазначення в ній про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися, незалежно від того, чи є вони обов'язковими. Підставою для повернення позовної заяви є ненадання доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі є обов'язковими згідно із законом

11 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1, який діє в інтересах неповнолітнього ОСОБА_2, до Служби у справах дітей та сім'ї Бучанської міської ради про встановлення піклування та призначення піклувальником.

Позов мотивовано тим, що позивач є рідним дядьком ОСОБА_2.

Батько дитини, який є братом позивача, помер, тому ОСОБА_2 позбавлена батьківського піклування, проживає разом з позивачем.

При зверненні з відповідною заявою до Служби у справах дітей та сім'ї позивача було повідомлено про необхідність звернення з указаним позовом до суду.

Ухвалою міського суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, позовну заяву ОСОБА_1 визнано неподаною та повернуто позивачу з тих підстав, що позивач не надав доказів звернення до органу опіки та піклування з заявою про встановлення піклування над неповнолітнім та призначення його піклувальником, тобто не додав доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору, оскільки питання, які порушує ОСОБА_1 у позовній заяві, підлягають вирішенню органом опіки та піклування у позасудовому порядку.

Постановою Верховного Суду ухвалу міського суду та постанову апеляційного суду скасовано, справу направлено до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження у справі з огляду на таке.

Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору (частина четверта статті 124 Конституції України).

Сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом (частина перша статті 16 ЦПК України).

Позовна заява повинна містити відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися, в тому числі, якщо законом визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору (пункт 6 частини другої статті 175 ЦПК України).

Заява повертається особі, яка її подала, у разі якщо до неї не додано доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом (пункті 7 частини четвертої статті 185 ЦПК України).

Верховний Суд зауважив, що Конституція України передбачає можливість встановити в законі обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору.

Законодавець визначив в процесуальному законі таку вимогу до позовної заяви, як необхідність зазначення в ній про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися, незалежно від того чи є вони обов'язковими. Підставою для повернення позовної заяви є ненадання доказів

вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі є обов'язковими згідно із законом.

На рівні закону законодавець не визначив обов'язкового досудового порядку встановлення піклування та призначення піклувальника над неповнолітньою особою.

Суди попередніх інстанцій не врахували, що чинним процесуальним законодавством не передбачено обов'язкового досудового врегулювання спору з приводу встановлення піклування та призначення піклувальника над неповнолітньою особою та зробили неправильні висновки про повернення позову на підставі пункту 7 частини четвертої статті 185 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 жовтня 2023 року у справі № 367/2005/23 (провадження № 61-12061св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114187216>.

7.3. Спир за позовом фізичних осіб про стягнення грошових коштів за меморандумом та договором позики, підписаними фізичними особами, які отримували грошові кошти особисто, а не як уповноважені представники юридичних осіб, належить до розгляду в порядку цивільного судочинства

18 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до ОСОБА_3, ОСОБА_4 про стягнення коштів.

Судами встановлено, що 01 березня 2019 року між ТОВ «Вектор Ойл Трейд», ТОВ «Векта Вин», ТОВ «Селищанське», ТОВ «Ви Джи Трейд» в особі відповідачів (Сторона – 1), з однієї сторони, та ОСОБА_1 і ОСОБА_2 (Сторона – 2), з іншої сторони, укладено меморандум. Відповідно до умов якого Сторона – 1 заборгувала грошові кошти, що були направлені на сільськогосподарське виробництво та торгові операції, для набуття автотранспорту та сушильного обладнання, його проектування, монтаж та пусконаладжувальні роботи.

Сторона – 1 зобов'язалася повернути позивачам суму нарахованих відсотків.

Указані грошові кошти залишаються в оперативному використанні Сторони – 1 під 12 % річних. Зобов'язання з повернення Стороною - 1 Стороні - 2 вказаної заборгованості визначено періодичними платежами за графіком, вказаним у меморандумі від 01 березня 2019 року.

30 грудня 2016 року ОСОБА_3 особисто написав розписку, згідно з якою взяв у борг у ОСОБА_1 до 31 грудня 2021 року грошові кошти, зі сплатою 12 % річних.

Ухвалою міськрайонного суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, провадження у справі закрито з тих підстав, що

у меморандумі від 01 березня 2019 року вказана заборгованість між юридичними особами, яка пов'язана з їх господарською діяльністю, а розписка є правочином, укладеним для забезпечення виконання таких господарських зобов'язань. Тому зазначена справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а належить до юрисдикції господарських судів.

Постановою Верховного Суду судові рішення скасовано, справу направлено до суду першої інстанції для продовження розгляду з огляду на таке.

Згідно з частиною першою статті 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Суди розглядають у порядку цивільного судочинства також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами.

У порядку цивільного судочинства можуть розглядатися будь-які справи, в яких хоча б однією зі сторін є фізична особа, якщо їх вирішення не віднесено до інших видів судочинства.

Згідно з пунктом 1 частини першої статті 20 ГПК України господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема, справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці.

Одним із критеріїв віднесення справ до господарської юрисдикції визначено наявність між сторонами саме господарських правовідносин, а також впроваджено підхід щодо розмежування юрисдикції залежно від предмета правовідносин, а не лише від суб'єктного складу сторін.

Ознаками спору, на який поширюється юрисдикція господарського суду, є наявність між сторонами господарських відносин, врегульованих ЦК України, ГК України, іншими актами господарського і цивільного законодавства, і спору про право, що виникає з відповідних відносин; наявність у законі норми, яка передбачала б вирішення спору господарським судом; відсутність у законі норми, що передбачала б вирішення такого спору судом іншої юрисдикції.

ОСОБА_1 та ОСОБА_2 звернулися до відповідачів – фізичних осіб щодо стягнення грошових коштів за меморандумом та розпискою.

Суди першої та апеляційної інстанції зробили висновки, що у меморандумі від 01 березня 2019 року вказана заборгованість, яка виникла між юридичними особами, пов'язана з їх господарською діяльністю, а розписка є правочином, укладеним для забезпечення виконання таких господарських зобов'язань.

Такий висновок є помилковим у частині зазначення відповідачів як учасників господарських правовідносин, оскільки вони не є стороною господарського договору.

Суд не звернув уваги на те, що меморандум підписано ОСОБА_3 та ОСОБА_4 як фізичними особами, які отримували грошові кошти особисто, а не як уповноважені представники юридичних осіб. У меморандумі не встановлено забезпечення виконання зобов'язання фізичною особою. Крім того, розписка, надана ОСОБА_3 як фізичною особою щодо грошового зобов'язання, – не є видом забезпечення виконання зобов'язань, вичерпний перелік яких встановлено у статті 546 ЦК України.

Отже, у цій справі, суб'єктний склад – це фізичні особи, між якими наявний спір про цивільне право, а саме стягнення грошових коштів за меморандумом та договором позики.

Верховний Суд дійшов висновку, що закриття провадження у справі та вказавши на необхідність розгляду позову в порядку господарського судочинства, суди не встановили дійсної правову природу меморандуму та розписки, не врахували суб'єктний склад сторін спору та підстави заявленого позову, а тому дійшли помилкових висновків про належність спору до юрисдикції господарських судів.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 жовтня 2023 року у справі № 495/1703/22 (провадження № 61-12618св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114322861>.

8. Спори, що виникають із питань визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави

8.1. Законом не встановлено випадків виникнення солідарного зобов'язання для стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості таких активів. Якщо необґрунтовані активи набуті двома або більше особами (тобто має місце множинність осіб), їх вартість стягується в дохід держави у визначених частках

04 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом держави в особі Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Офісу Генерального прокурора до ОСОБА_1 та ОСОБА_2 про визнання необґрунтованими активів у вигляді

житлового будинку і земельної ділянки та стягнення в дохід держави грошових коштів.

Судами встановлено, що відповідачі обіймали керівні посади в органах Державної податкової служби України. Відповідач уклала договір позики з особою, яка передала їй в іпотеку будинок і земельну ділянку. Через деякий час шляхом звернення стягнення на предмети іпотеки вона набула у власність житловий будинок та земельну ділянку, які згодом продала.

Прокурор вказував на те, що зазначені активи відповідач набула в інтересах співвідповідача (брата), який мав можливість вчиняти дії, тотожні праву розпорядження (безпосередньо спілкувався з боржником, передавав йому письмові вимоги щодо переходу права власності на предмет іпотеки, вчиняв інші дії для набуття активів, залучав ріелторів для пошуку покупців). Це вказує на причетність відповідача до майна. Водночас на момент підписання договору позики відповідачі, згідно з їхніми деклараціями про доходи, не володіли достатніми коштами. І взагалі вони не надавали реальних грошей у позику, тобто при набутті активів відповідачі не використали законних доходів.

Рішенням Вищого антикорупційного суду, залишеним без змін постановою Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду, позов задоволено, стягнуто солідарно з відповідачів у дохід держави вартість необґрунтованих активів.

Постановою Верховного Суду рішення судів попередніх інстанцій змінено у резолютивній частині, в інших частинах рішення та постанову Вищого антикорупційного суду залишено без змін з огляду на таке.

У світовій практиці сформувався два види конфіскації: проти особи (особиста конфіскація, *in personam*); проти речі (речова конфіскація, *in rem*). Традиційно конфіскація *in personam* застосовується в кримінальному судочинстві (або в тому, яке кваліфікується як кримінальне), а *in rem* – у цивільному.

Українська модель конфіскації *in rem* отримала своє вираження в конструкції «необґрунтовані активи», що мають досить нетиповий правовий режим.

Усталеним як у доктрині приватного права, так і в практиці касаційного суду є те, що при існуванні множинності осіб у зобов'язанні виникає часткове зобов'язання. Тому кредитор у частковому зобов'язанні має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати свій обов'язок у рівній частці. Натомість солідарне (від лат. *solidus* – цілий, увесь) зобов'язання виникає у випадках, встановлених договором або законом, зокрема у разі неподільності предмета зобов'язання (статті 541 ЦК України).

Законодавець окремо не врегулював ті випадки, за яких необґрунтовані активи набуваються двома або більше особами (тобто має місце множинність осіб). Стаття 541 ЦК України, за відсутності окремого правового регулювання, поширюється на стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості

таких активів. Законом не встановлено випадків виникнення солідарного зобов'язання для стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості таких активів.

У справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави позивач зобов'язаний навести в позові фактичні дані, які підтверджують зв'язок активів з особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та їх необґрунтованість, тобто наявність визначеної частиною другою статті 290 цього Кодексу різниці між вартістю таких активів і законними доходами такої особи. У разі визнання судом достатньої доведеності зазначених фактів на підставі поданих позивачем доказів спростування необґрунтованості активів покладається на відповідача (абзац другий частина друга статті 81 ЦПК України).

У цій справі суди встановили зв'язок активів з відповідачами. Також встановлено, що відповідачі не надавали коштів у позику за договором, що став підставою для набуття активів у власність ОСОБА_2, тобто при набутті активів відповідачі не використали законних доходів. Тому обґрунтованими є висновки судів, що різниця між вартістю активів і законними доходами не може бути застосована.

Встановивши, що спірні активи вибули з володіння відповідачів, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованих висновків про те, що на них покладається обов'язок сплатити їх вартість.

Водночас суди не звернули уваги на те, що законом не встановлено випадків виникнення солідарного зобов'язання для стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості таких активів. За таких обставин суди зробили помилкові висновки про солідарне стягнення з відповідачів у дохід держави вартості необґрунтованих активів. Тому оскаржене рішення суду першої інстанції, яке в цій частині залишене без змін апеляційним судом, належить змінити в резолютивній частині, вказавши про стягнення з відповідачів у дохід держави вартості необґрунтованих активів у частках.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 жовтня 2023 року у справі № 991/2396/22 (провадження № 61-8529св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114020811>.

9. Спори щодо розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи ДВС

9.1. **Порушене право спадкоємця на спадкове майно, на яке накладено арешт у виконавчому провадженні, може бути захищене в порядку позовного провадження шляхом подання позову про визнання права власності на спадкове майно і зняття з нього арешту. Відповідачами в такому спорі мають**

бути особи, в інтересах яких накладено арешт на майно у виконавчих провадженнях, оскільки задоволення такого позову може безпосередньо вплинути на права та законні інтереси сторін спірних відносин щодо такого майна

04 жовтня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Акціонерного товариства комерційного банку «ПриватБанк» (далі – АТ КБ «ПриватБанк»), третя особа – Хортицький відділ державної виконавчої служби у місті Запоріжжі Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса) (далі – Хортицький ВДВС у місті Запоріжжі), про зняття з арешту та заборону здійснення відчуження всього майна.

Судами встановлено, що після смерті ОСОБА_2 відкрилася спадщина на належне йому нерухоме майно.

Спадкоємцем ОСОБА_2 є його дружина ОСОБА_1, яка прийняла спадщину.

Спадкодавець був боржником у виконавчому провадженні, відкритому в лютому 2013 року на підставі виконавчого листа про стягнення з ОСОБА_2 на користь ПАТ КБ «ПриватБанк» заборгованості за кредитним договором.

У червні 2022 року ОСОБА_1 звернулася до Хортицького ВДВС у м. Запоріжжі із заявою про зняття арешту з нерухомого майна померлого.

Хортицький ВДВС у м. Запоріжжі листом повідомив ОСОБА_1, що відповідно до бази даних АСВП на виконанні ВДВС перебувало виконавче провадження з примусового виконання виконавчого листа про стягнення з ОСОБА_2 на користь АТ КБ «ПриватБанк» заборгованості. Однак виконавчий документ повернуто стягувачу на підставі пункту 2 частини першої статті 47 Закону України «Про виконавче провадження». У зв'язку із закінченням строків зберігання вказане виконавче провадження знищено. Оскільки сума боргу, виконавчий збір та витрати виконавчого провадження за вказаним виконавчим провадженням станом на лютий 2016 року не стягнуті, підстави для зняття арешту з майна ОСОБА_2 відсутні.

Станом на лютий 2023 року в спеціальному розділі державного реєстру речових прав містився запис про реєстрацію обтяження – арешту усього нерухомого майна ОСОБА_2.

Рішенням районного суду позов задоволено.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду скасовано, провадження у справі закрито з тих підстав, що арешт накладено на майно ОСОБА_2, який був боржником у виконавчому провадженні, з метою забезпечення виконання рішення суду, тому ОСОБА_1, як правонаступник боржника, не може виступати позивачем у цій справі й така справа не підлягає розгляду в позовному провадженні.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, справу передано на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Системний аналіз змісту статей 1216 – 1218, 1296, 1297 свідчить про те, що спадкоємець, який у встановленому законом порядку прийняв спадщину, є її власником з часу її відкриття, а документом для підтвердження права власності на спадкове майно є свідоцтво на спадщину, отримане в установленому законодавством порядку.

У спадкоємця, який в установленому законом порядку прийняв спадщину, права володіння та користування спадковим майном виникають з часу відкриття спадщини, тому такий спадкоємець може захищати свої порушені права володіння та користування спадковим майном відповідно до глави 29 ЦК України.

Одним із засобів юридичного захисту сторін виконавчого провадження при проведенні виконавчих дій є судовий контроль за виконанням судових рішень у цивільних справах, який передбачає, зокрема, можливість здійснення певних процесуальних дій у виконавчому провадженні лише з дозволу суду, а також обов'язок суду розглянути скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця та інших посадових осіб державної виконавчої служби й позови, що виникають з відносин щодо примусового виконання судових рішень.

Під час виконання судових рішень сторони виконавчого провадження мають право оскаржити рішення, дії або бездіяльність органів державної виконавчої служби, їх посадових осіб, виконавців чи приватних виконавців у порядку судового контролю, оскільки виконання судового рішення є завершальною стадією судового розгляду.

Відповідно до частини першої статті 59 Закону України «Про виконавче провадження» особа, яка вважає, що майно, на яке накладено арешт, належить їй, а не боржникові, може звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту.

У порядку цивільного судочинства захист майнових прав здійснюється у позовному провадженні, а також у спосіб оскарження рішення, дії або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби.

У разі якщо опис та арешт майна проводилися державним виконавцем, скарга сторони виконавчого провадження розглядається в порядку, передбаченому розділом VII ЦПК України. Інші особи, які є власниками (володільцями) майна і які вважають, що майно, на яке накладено арешт, належить їм, а не боржникові, можуть звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту, що передбачено Законом України «Про виконавче провадження».

Отже, суд апеляційної інстанції не звернув уваги на те, що оскільки ОСОБА_1 як спадкоємець після смерті свого чоловіка не була залучена стороною виконавчого провадження, в межах якого був накладений арешт на майно останнього, вона не є суб`єктом права на подання такої скарги в порядку статті 447 ЦПК України, тобто не може звертатись зі скаргю на дії державного виконавця в межах виконавчого провадження, яке знищене.

Водночас суди попередніх інстанцій підставно звернули увагу на те, що законом у цьому випадку передбачений інший спосіб судового захисту порушеного права спадкоємця, яке може бути захищене в порядку позовного провадження шляхом подання позову про визнання права власності на спадкове майно і зняття із нього арешту, відповідачами у якому мають бути особи, в інтересах яких накладено арешт на майно у виконавчих провадженнях, оскільки задоволення такого позову може безпосередньо вплинути на права та законні інтереси сторін спірних відносин щодо такого майна.

Таким чином, суду апеляційної інстанції необхідно звернути увагу на те, що порушене право спадкоємця може бути захищене в порядку позовного провадження шляхом подання позову про визнання права власності на спадкове майно і зняття із нього арешту, а позивачем заявлено лише позовну вимогу про зняття арешту.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 жовтня 2023 року у справі № 337/2402/22 (провадження № 61-7442св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114187299>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за жовтень 2023 року / Упоряд.: відділ аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду управління аналітичної допомоги касаційним судам та Великій Палаті Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС канд. юрид. наук, доцент Д. Д. Луспенник. Київ, 2023. – 45 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua